

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР «МАЛА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ»

Ольга Артем'єва

**ОСНОВИ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
У СЕКЦІЇ ФІЛОСОФІЇ**

Методичні рекомендації для наукових керівників та учнів
відділення філософії та суспільствознавства

Секція філософії

Київ - 2012

Відповідальний за випуск – О. В. Лісовий

Рекомендовано науково-методичною радою
Національного центру «Мала академія наук України»
(протокол № 3 від 05.10.2012)

Артем'єва О. О. Основи науково-дослідницької діяльності у секції філософії / О. О. Артем'єва. – К. : ТОВ «Праймдрук», 2012. – 20 с.

У роботі подано методичні рекомендації щодо написання науково-дослідницьких робіт у секції філософії відділення філософії та суспільствознавства Малої академії наук України.

Видання розраховане на педагогічних працівників загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів, спеціалістів, які займаються організацією науково-дослідницької роботи та учнів.

© Національний центр
«Мала академія наук України», 2012
© ТОВ «Праймдрук», 2012

ЗМІСТ

Вступ	4
1. Що таке філософія	6
2. Початок дослідження: вибір теми і постановка питань ..	8
3. Робота з літературою	13
4. Погляд на учнівське дослідження	16
Список використаної літератури	18

ВСТУП

У сучасному українському суспільстві дедалі більшого значення набуває формування особистості, якій притаманні загальнолюдські моральні риси та якості, національні й громадянські ціннісні орієнтири, усвідомлений громадський обов'язок та суспільноорієнтована активна позиція. У цьому контексті великий потенціал має науково-дослідницька діяльність учнів у галузі суспільних наук, зокрема філософії.

В історії цивілізації філософія допомагала людству розвиватися й пізнавати навколишній світ. Сьогодні вивчення філософії має стати для школярів засобом та інструментом розвитку мислення. Філософія вчить молодих людей розмірковувати про світ, не просто засвоювати знання, а бачити внутрішні зв'язки у досліджуваних предметах. Саме ця наука заохочує молодь спілкуватися на інтелектуальні теми, ділитися думками, ставити запитання і вибудовувати обґрунтовані судження, обстоювати свою точку зору і поважати думку іншого. Опанувавши мистецтво мислити з юних років, школярі надалі стають самодостатніми, всебічно розвиненими особистостями, які відкривають, осягають і змінюють навколишній світ на краще.

Водночас варто зауважити, що досить часто формуванню таких умінь приділяють мало уваги в процесі навчання, оскільки філософія не є шкільною дисципліною. Тому учні зазвичай недостатньо мотивовані до занять у цьому напрямі. Науково-дослідницька робота в секції філософії Малої академії наук України покликана допомогти сформувати у шкільного юнацтва інтерес до даної галузі знань.

Ці методичні рекомендації розроблені на допомогу учням і науковим керівникам секції філософії, знайомлять із специфікою науково-дослідницької роботи в галузі філософії. Рекомендації ґрунтуються на досвіді проведення Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт

учнів – членів Малої академії наук України. Питання, що розглядаються у збірці, важливі для підготовки науково-дослідницької роботи: вибір теми дослідження, робота з літературою, специфіка філософського учнівського дослідження тощо.

У рекомендаціях враховано побажання членів журі секції філософії Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів – членів Малої академії наук України, співробітників Інституту філософії імені Г. С. Сковороди Національної академії наук України.

Особливу вдячність за співпрацю у підготовці матеріалу висловлюємо Сергію Йосипенку, завідувачеві відділу історії філософії України Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАНУ.

*Оксен Лісовий,
директор Національного центру
«Мала академія наук України»*

1. Що таке філософія

У чому полягає специфіка філософії? Які проблеми вирішуються в її межах? Як співвідносяться філософські проблеми з науковими і навпаки? Можливо, на ці питання не можна отримати чіткої відповіді, адже вони є дискусійними вже протягом багатьох століть.

Одне з перших визначень філософії зустрічаємо у давньогрецьких філософів. Зокрема, ще Піфагор казав, що філософія — це «любов до мудрості». Саме його слова і стали визначальними у трактуванні слова «філософія»: *phileo* — любов, *sophia* — мудрість.

Щоб стати мудрим, потрібно ставити запитання і шукати на них відповіді, критично оцінювати ті чи інші судження. Та чи будь-які питання можна вважати філософськими? Що хвилювало видатних філософів? І. Канта, наприклад, цікавили такі запитання: «Що я можу знати?», «Що я повинен робити?» «На що я можу сподіватись?» А от А. Камю присвятив своє життя пошуку відповіді на питання «Навіщо жити?». Деякі проблеми в тих чи інших варіаціях цікавили філософів як часів Давньої Греції, так і наших сучасників, наприклад: «Що таке буття?», «Що таке людина?», «Ким я є?» тощо. Відповіді на них неоднозначні, їх не можна сформулювати один раз назавжди.

Основним питанням філософії є питання про співвідношення буття і свідомості, об'єктивної і суб'єктивної сутностей. Їх можна розглядати у різних аспектах, які й визначають розділи філософії:

- 1) онтологія – вчення про буття або існування;
- 2) епістемологія – вчення про знання;
- 3) етика – вчення про правильний образ дій.

З точки зору онтології проблему співвідношення буття і свідомості можна розглядати як питання про те, що з них є первинним, а що вторинним. В епістемологічному сенсі це питання про можливість пізнання світу: чи здатне наше мислення пізнавати світ і чи можна за допомогою наших уявлень і понять отримати точне відображення дійсності.

Окремо можна говорити про такі основні напрями філософської думки, як раціоналізм, ідеалізм, марксизм, екзистенціалізм та інші. У рамках кожного з цих напрямів по-своєму розглядаються питання буття, свідомості, пізнання.

Визначення філософії як любові до мудрості не наближує її до науки, а навпаки, відокремлює, віддаляє і окреслює для філософії зовсім іншу сферу досліджень. Чому філософія не є наукою? Що у них є спільного і в чому полягає відмінність між ними?

Філософія і наука можуть досліджувати один предмет, явище або проблему, але у різний спосіб. Наука оперує конкретними фактами і даними, отриманими за допомогою певних методів експерименту і спостереження, та формулює на основі цих даних типові закономірності, які їх пояснюють, а саме закони і теорії. Для пояснення і опису явищ оточуючого світу у науці використовується формальна мова. Наукове знання відповідає на однозначні логічні запитання та характеризується об'єктивністю, доказовістю, достовірністю, прогнозованістю.

Філософія ж спрямована на критичну оцінку знань, причому не лише наукових, а й релігійних, світоглядних, а іноді навіть позанаукових галузей знань. На відміну від науки, філософія дає загальну картину світу, інтегрує знання різних наук. Саме тому досить часто її порівнюють із світоглядом.

Наука спрямована на отримання істинного знання і розробляє конкретні процедури для його перевірки. Філософія ж є джерелом науки і окреслює сферу тих явищ і проблем, з приводу яких наука на даний момент нічого не може сказати. Незважаючи на неоднозначність визначення філософії, будь-яке явище можна розглядати з філософської точки зору. Філософія може піднімати питання, не властиві для науки. Наукові результати розглядаються філософією як такі, що можуть бути корисними для розуміння світу в цілому. Це не означає, що філософія протиставляється науці, діє без правил і має справу з абстрактними поняттями та питаннями, на які не можна дати відповіді. Такий погляд нівелює статус філософії. Як казав

Р. П. Вольф, «філософія – систематичне критичне дослідження способу наших суджень, оцінок і дій, яке має на меті зробити нас більш мудрими, краще пізнати самих себе і таким чином стати краще» [1, с. 18].

Отже, філософія є дослідженням, це пов'язує її з науковим пізнанням. Адже дослідження – спосіб людської діяльності, заснований на допитливості людини до пізнання і відкриття нового. Дослідження використовується в усіх сферах життя – від повсякденних питань до вирішення важливих наукових проблем. Як у філософії, так і в науці під час дослідження керуються певними правилами. Дослідження характеризується націленістю на результат, систематизованістю, упорядкованістю, використанням певних методів.

Філософське дослідження – це розмірковування, дискусія. При цьому у філософії одне й те саме питання можна розглядати з різних боків, з точки зору тих чи інших філософських течій, пропонувати різні підходи до його вирішення, аналізувати множинність поглядів. Водночас філософське дослідження не передбачає повної відносності поглядів, релятивізму, адже воно прив'язане до суспільної думки, ціннісних суджень, які існують на даний момент.

2. Початок дослідження: вибір теми і постановка питань

Особливості вибору теми науково-дослідницької роботи

Наукове пізнання оточуючого світу – лише один із способів отримання знань. Основою наукового пізнання є наукове дослідження – процес, спрямований на отримання нового, ще не відомого знання, який здійснюється за певними правилами. Результатами наукового дослідження є поняття, факти, закономірності, узагальнення, теорії. Питання, які розглядаються в науці, мають бути сформульовані логічно, конкретно, а отримані результати повинні бути достовірними, систематичними, повними, об'єктивними. Наукове дослідження завжди передбачає мету, завдання і оперує конкретними методами для їх досягнення. Будь-які судження, на яких

ґрунтується робота або отриманий в ході такої роботи результат, повинні бути науково доведені, аргументовані, спиратись на достовірні джерела.

Специфіка дослідницької діяльності у філософії вирізняється насамперед широким спектром об'єктів дослідження. Тобто можна зануритись у будь-яку проблему, яка стосується реалій сьогодення, історії, майбутнього, будь-якого феномена життя в усіх його сферах, теоретичних і методологічних проблем.

Науково-дослідницька діяльність учнів МАН з філософії передбачає такі етапи:

- вибір напрямку;
- формулювання проблеми;
- вибір теми та формулювання назви;
- написання плану дослідження;
- вивчення літературних джерел, написання конспекту та анотацій до них;
- аналіз, обробка, систематизація матеріалу;
- написання тексту роботи;
- формулювання висновків та узагальнень;
- оформлення результатів, написання тез;
- підготовка доповіді;
- презентація науково-дослідницької роботи.

Вибір напрямку і тематики роботи

Початковим і дуже відповідальним етапом науково-дослідницької роботи є **вибір теми**. Для цього учень насамперед має визначитися з напрямом досліджень. Вибір напрямку залежить від зацікавленості учня, його здібностей і потенціалу знань у певній галузі науки. Інтерес до обраної теми має поєднуватися із сучасною проблематикою фундаментальної науки, яка є важливою для суспільства.

Філософія народжується з питання, тому під час формулювання і вибору теми роботи дуже важливо правильно сформулювати запитання, які досліджуватимуться. Тема роботи повинна базуватися на філософській проблемі – нерозв'язаній суперечливості, парадоксальності. На пошук проблеми зазвичай іде багато часу, адже це найважливіше в роботі. Обирати тему рекомендується після вивчення літератури та попереднього обговорення з науковим керівником.

Існує декілька варіантів розвитку наукового пізнання і, як наслідок, декілька підходів до реалізації наукового дослідження: а) початковою ланкою є проблема, відштовхуючись від якої, обирається тематика і формулюється тема роботи; б) початковою ланкою є науковий напрям, в його межах формулюється проблема, а з неї випливає тематика.

Якщо початковою ланкою є проблема дослідження, наприклад формування гендерної ідентичності в українському суспільстві, то її можна розглядати у філософському, соціологічному, історичному та культурологічному аспектах. Обравши філософський розгляд, ми відразу обмежуємо зону пошуку, літературний матеріал для опрацювання та методи дослідження.

Якщо ж початковим є науковий напрям, то насамперед потрібно визначитись із секцією, а потім – з проблемами, які на даний момент актуальні в цій галузі. Пошук теми за цим сценарієм полягає у прочитанні та аналізі останніх монографій та статей у провідних наукових журналах на предмет визначення проблеми для дослідження, невирішеної суперечності, яка існує в реальності.

Отже, перед вибором теми спочатку проводиться підготовча робота. Можна виділити такі етапи, пов'язані з визначенням теми науково-дослідницької роботи:

- 1) формулювання проблеми;
- 2) розробка проблеми шляхом висунення основних питань;

3) визначення актуальності та практичної значущості відносно наявного стану науки.

Зазначені етапи реалізуються шляхом висунення різноманітних питань.

Перший етап формулювання проблеми полягає у з'ясуванні учнем таких питань: які процеси та ситуації суспільного життя мене цікавлять; це проблема суспільного чи індивідуального рівня; вона стосується мене особисто чи й інших людей? Завдяки цим запитанням можна спочатку сформулювати загальну проблему або феномен, який цікавить учня (наприклад формування масової свідомості, гендерної ідентичності, національної свідомості, релігійної віри, раціональності чи ірраціональності мислення людини, ідеали, норми цінності наукового пізнання тощо). На цьому етапі корисно ознайомитися з роботами класиків, яких порадить науковий керівник.

Наступні етапи повинні допомогти звузити тему і проблему. Це також здійснюється шляхом висунення запитань. Наприклад: які причини вас підштовхнули до вивчення цієї теми; що саме ви хочете дізнатись; як ваша тема пов'язана із загальною системою наукового пізнання; які складові теми, як вони пов'язані між собою? Тобто потрібно спробувати розділити тему на більш елементарні частини [12, с. 55–70].

Для проведення наукового дослідження недостатньо лише власної зацікавленості та мотивації у вирішенні того чи іншого питання, навіть якщо воно містить суперечність. Щоб остаточно визначитися з вибором теми дослідження, необхідно з'ясувати, як воно допоможе іншим людям, науковій спільноті, учням МАН, шкільному НТУ тощо. Відповіді на ці питання повинні довести значущість проблеми, обраної для дослідження, тобто показати, наскільки ця тема є актуальною. Знання, які учень отримає в процесі підготовки науково-дослідницької роботи, можуть мати значення у прикладному сенсі, тобто їх можна буде використати не лише для кращого розуміння якогось процесу, а й для впровадження, використання результатів у тій чи іншій ситуації.

Основні принципи формулювання теми роботи

Тема роботи повинна бути достатньо вузькою, у ній мають підніматися нові проблеми, відкриватися нові факти, висвітлюватися свіжі погляди на проблему. Найголовніші вимоги до формулювання теми роботи – конкретність і простота. Тема повинна повністю відповідати змісту роботи, відображати проблему, яка аналізується в ній. З теми роботи повинна бути зрозумілою галузь, жанр і поле дослідження.

Пошук проблеми вимагає попередньої орієнтації у філософських напрямках і тематиці. У цьому питанні учню повинен допомогти керівник, він має спрямувати допитливість і цікавість учня у потрібному напрямі. Визначення цього напрямку залежить насамперед від особистого інтересу і допитливості учня. Причому особистий інтерес має поєднуватись із суспільним і науковим у результаті опрацювання певної літератури. Аби визначити, що є проблемним, новим на сьогоднішній день, можна користуватися такими підходами:

- а) перегляд останніх публікацій у філософській періодиці;
- б) аналіз оригінальних філософських текстів.

Перший підхід до аналізу літератури передбачає ознайомлення з великою кількістю робіт з обраного напрямку, це дасть можливість учню осягнути філософські проблеми і вступити у полеміку з авторами робіт, аргументовано критикувати чи аргументовано підтримувати їхні позиції та формувати свою.

Тип дослідження залежить від обраної теми. Її конкретизація дозволяє визначитися з типом подальшого дослідження, а також з методами, які необхідно застосовувати.

Можна виділити такі типи науково-дослідницьких робіт з філософії залежно від методів і обраних підходів: реферативну, описову, порівняльну, теоретичну. У свою чергу, У.Еко виділяє теоретичне та історичне дослідження [9].

Реферативна робота з філософії може бути написана на базі декількох джерел. Така робота передбачає збір і аналіз максимально повної інформації з обраної теми. Наприклад, «Сучасні уявлення про масову культуру» (Всеукраїнський конкурс-захист науково-дослідницьких робіт). Обираючи реферативну тему, слід бути обережним, адже для її розкриття необхідні досвід і володіння матеріалом, до того ж саме така тема може виявитися занадто широкою, в ній складно показати дослідницькі вміння які вимагають від учня МАН. Варто уникати занадто широкого окреслення теми, наприклад «Філософія Давньої Греції».

Обираючи реферативну роботу, можна потрапити у пастку, оскільки для її виконання необхідне широке охоплення матеріалу. Виходом може бути порівняльна робота. Наприклад «Порівняння поглядів на душу у Платона і Аристотеля», «Порівняння поглядів на свободу у Ж.-П. Сартра і А. Камю» (Всеукраїнський конкурс-захист науково-дослідницьких робіт).

У теоретичній роботі з філософії розглядаються проблеми свободи, існування Бога, волі. Наприклад, поняття свободи у І. Канта, проблема волі у філософії Ф. Ніцше тощо.

Для філософського дослідження також важливим є матеріал, на основі якого автор хоче розкрити проблему, чи він ґрунтуватиметься на сучасних роботах, чи висвітлюватиме конкретний історичний проміжок часу.

3. Робота з літературою

Звідки брати нові ідеї

Як же з безлічі ідей, які виникають під час опрацювання літератури, обрати одну, ту саму, яка найкращим чином буде реалізована? Такими питаннями переймається будь-який науковець-початківець. Йому доводиться стикатися з величезною кількістю чужих ідей. І якщо не прислухатися до підказок наукового керівника, можна заплутатись у цьому вирі ідей і думок. Для когось підказкою і натхненням може стати якась одна книга філософа,

іншим для пошуку ідеї для дослідження потрібно переглянути величезну кількість матеріалу.

Специфіка філософської роботи полягає у тому, що необхідно багато читати. Адже матеріалом для філософа є праці як класиків, так і сучасних філософів, літературні твори, дані, що містяться в історичних документах, журналах, газетах, музеях, виставках, кіно. Лише працюючи з якісною, надійною інформацією, можна знайти цікаву ідею, яка не лише захопить дослідника, а й буде корисною для спільноти науковців.

Є небезпека, що у процесі опрацювання великої кількості літератури у юного дослідника складеться враження, що вже все було знайдено, відкрито, обговорено, обмірковано, описано і представлено до нього. І чим більше він заглиблюватиметься у пошук і читання літератури, тим більшими стають його сумніви з приводу доцільності своєї роботи і теми. Зауважимо, що цікаве дослідження можна зробити, ґрунтуючись лише на якісному матеріалі.

Для чого ж усе-таки потрібно читати? Філософ А. Ф. Лосєв казав: «хочеш мислити – кидайся у море думки». Для цього учневі необхідно зробити перші кроки:

1) зорієнтуватись у вже існуючих ідеях, щоб не вигадувати щось заново;

2) знати, які підходи існують для вирішення тих чи інших проблем у інших мислителів, можливо, хтось уже розглядав обрану тему, але з іншого ракурсу;

3) знати основні проблеми, які цікавили філософів у той чи інший історичний проміжок часу.

Ми завжди стоїмо перед широким вибором, зробити його можна лише шляхом прочитання великої кількості літератури. Але необхідно пам'ятати, що науково-дослідницька робота має початок і кінець, потребує досягнення результатів і конкретних висновків. Питання, поставлені на початку роботи в завданнях, повинні обговорюватися в тексті роботи і повністю розкриватись у висновках. Тобто спочатку пошук потрібно звузити, оскільки учень, по-

перше, обмежений у часі, а, по-друге, в обсязі своєї роботи (25–30 с.). Внаслідок цього слід обмежити і обсяг літератури, яка підлягає опрацюванню. Зробити це допоможе планування. Отже, слід скласти план дослідження і план читання.

Як працювати з літературою

Робота з літературою є важливою на всіх етапах проведення наукового дослідження – від вибору і формулювання теми до завершення роботи. Тобто, приступаючи до роботи, учень, якщо він свідомо обирає тему, вже має підґрунтя для роботи з літературними джерелами. На даний момент бібліотеки та Інтернет надають доступ до великого обсягу літератури. З огляду на це можна виділити два види читання:

1) вільне читання великої кількості джерел, яке коли-небудь виведе на досліджувану проблему;

2) читання за планом з метою відбору фактів.

Обидва способи варті уваги, але перший підходить лише тоді, коли дослідник достатньо досвідчений, не обмежений у часі та може плисти за течією такого прочитання текстів у пошуку проблеми. Юному досліднику краще обрати другий спосіб – читання за планом, рекомендованим науковим керівником.

Прочитання філософського тексту не можна порівнювати з прочитанням художньої літератури. Він зобов'язує до вдумливого, критичного аналізу, передбачає глибоке занурення у текст. Крім того, знайомство з класичною філософською працею передбачає проведення додаткової роботи, оскільки філософський текст належить до епохи, пов'язаний із специфічним понятійним апаратом, історичною ситуацією. Найпростіший спосіб зануритися у тему на початковому етапі – звернутися до підручника.

Філософський текст опрацьовується за такою схемою:

- 1) прочитання підручника для ознайомлення з історичною специфікою, історією ідей;
- 2) критичне прочитання тексту та коментування;
- 3) конспектування.

Після опрацювання підручника можна перейти до безпосереднього прочитання тексту. Спочатку потрібно вивчити структуру тексту: переглянути передмову, ознайомитись із змістом, розділами, підрозділами, бібліографією до них. Після цього можна переходити до безпосереднього прочитання тексту. Наступним етапом роботи над текстом є конспектування, але не слід відразу починати писати, спочатку потрібно обміркувати прочитане, і лише після цього починати конспектування. Конспект – це стисле викладення основних положень книги, відображення її змісту.

Яку літературу читати

Питання, що і як читати, дуже складне. Особливо, коли йдеться про науково-дослідницьку роботу з філософії. Варіантів доволі багато: можна читати уривки або адаптовані тексти філософів, оригінали текстів у цілому, наукові статті та автореферати дисертацій. До кожного з варіантів має бути свій підхід. Основою філософського знання є оригінали текстів філософів, тому краще уникати прочитання авторефератів як основних джерел. На відміну від оригіналів текстів, в авторефераті представлено завершене, кінцеве знання, за яким стоїть філософський пошук автора. Для учнівської роботи це надзвичайно важливо.

4. Погляд на учнівське дослідження

Між науковою роботою вченого та науково-дослідницькою роботою учня існують певні відмінності. Специфіка наукової роботи вченого полягає у вирішенні суперечностей, з якими він зустрічається, з невідомим або незрозумілим у межах його спеціалізації. Наукова робота передбачає подолання цих суперечностей шляхом застосування теоретичних знань

(можливо, з різних галузей наук) та проведення експериментальних досліджень. Головною її метою є бажання заповнити прогалини у наявних знаннях або пошук нових фактів, які породжують нове знання. Крім того, наукова робота не завжди завершується конкретним результатом чи однозначною відповіддю на поставлену проблему.

Науково-дослідницька робота учнів, хоча і подібна до наукової роботи вченого, проте має іншу мету — навчання, розвиток здібностей учня і отримання ним знань у даній предметній галузі, досвіду роботи з літературою та вміння презентувати матеріал. Вона відрізняється від навчальних задач тим, що, хоча і має однозначний розв'язок, у ній ставиться проблема, вирішення якої не відоме заздалегідь.

Крім того, учнівська науково-дослідницька робота повинна навчити дитину, що наукове знання не є кінцевим, адже досить часто учням подаються знання у готовому вигляді, як такі, що не змінюються, а всі проблеми вже є вирішеними. Учні сприймають навчальний матеріал як істину в останній інстанції, оскільки зазвичай у школі дитина стикається з інформацією, яку не потрібно доводити. Дослідницький підхід до навчання проблематизує знання і стимулює до висунення питань, які необхідно з'ясувати.

Філософія демонструє безмежність знань, неможливість отримати кінцеву відповідь на питання, розмаїття позицій, причому не лише авторитетів. Учень на основі цього розмаїття повинен навчитися формулювати, обґрунтовувати та захищати свою думку, і саме ця позиція буде тим новим, що виноситься на захист.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Література з філософії:

1. Вольф Р. П. О философии : учебник / Р. П. Вольф, пер. с англ. под ред. В. А. Лекторского, Т. А. Алексеевой. - М. : Аспект Пресс, 1996. - 415 с.
2. Каратини Р. Введение в философию / Р. Каратини. - М. : Эксмо, 2003. - 736 с.
3. Новая философская энциклопедия: В 4 т. / ред. совет: В. С. Степин, А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин, А. П. Огурцов и др. М. : Мысль, 2010. - 744 с.; 634,[2]с.; 692,[2]с.; 736 с.
4. Рассел Б. История западной философии / Б. Рассел, в 3 кн. : 2-е изд. испр. - Новосибирск : Изд-во Новосиб. ун-та, 1997. - 815 с.
5. Рассел Б. Проблемы философии / Б. Рассел. - Новосибирск : Наука, 2001. - 109 с.
6. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней в 4 Т. / Дж. Реале, Д. Антисери пер. С. А. Мальцева. - ТОО ТК «Петрополис», 1994.

Література з організації науково-дослідницької роботи з учнями:

7. Основы ученического исследования (методические рекомендации для предпрофильной и профильной подготовки школьников, ориентированных на ученическую исследовательскую работу) / составитель С. И. Пятибратова / <http://old.spbal.ru/method.html>.
8. Философия для детей / сост. переводов и ред. Н. С. Юлина. – М. : «Канон-н РООИ «Реабилитация», 2005. – 464 с.
9. Эко У. Как написать дипломную работу. Гуманитарные науки: учебно-методическое пособие / пер. с ит. Е. Костюкович. - М. : Книжный дом «Университет», 2003. - 2 изд. - 240 с.

10. Леонтович А. В. Тренинг «Самостоятельные исследования школьников» / А. В. Леонтович, О. Д. Калачихина, А. С. Обухова - http://www.researcher.ru/training/f_1emr82/a_1emx4g/posobie-arpeddbmwht.pdf.

11. Руднянский Я. Как учиться? : книга для учащихся / Я. Руднянский; пер. с пол. - М. : Просвещение, 1992. - 192 с.

12. Бут У. К. Исследование: шестнадцать уроков для начинающих авторов / У. К. Бут, Г. Дж. Коломб, Дж. М. Уильямс : пер. с англ. А. Станиславского. - 2-е изд., испр. и доп. - М. : Флинта : Наука, 2007. - 360 с.

Методичний посібник

Ольга Артем'єва

**ОСНОВИ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
У СЕКЦІЇ ФІЛОСОФІЇ**

Формат 60x84 1/16. Друк цифровий.
Папір офсетний 80 г/м².
Наклад 500 прим.

Видавництво: ТОВ «Праймдрук»
01023, м. Київ, вул. Еспланадна, 20, офіс 213
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
серія ДК № 4222 від 07.12.2011.